

VASY GÉZA

Az Elérhetetlen föld alkotói: a Kilencek

Aki ismeri az *Elérhetetlen föld* I. és II. antológiáját 1969-ből és 1982-ből, annak számára aligha igényel bővebb magyarázatot, hogy mi is ez a poétikus hangzású és képzetkörű cím, s hogy mit is jelent a harmadszori jelentkezés. Bizakodjunk azonban: az újabb nemzedékek irodalomszeretőit is érdekelheti az, ami mára az irodalomtörténet részévé vált, s nemcsak a jelenbeli vagy a múltbeli költői állapotra, hanem a három évtizedes költői pályák jellegzetes darabjaiból kibontakozó összképre is jóakaratóan figyelnek.

Éppen negyedszázada, hogy az első antológia megjelent, de annak a története évekkorábban kezdődött. A hatvanas évek első felében a budapesti bölcsészettudományi kar hallgatói között – szokás szerint – sok költőnek-irodalmárnak készülődő fiatal verődött össze. Ezekben az években meglehetősen gazdag volt a magyar irodalom termése, végre szabadabban mutatkozhattak meg az alkotók és tendenciák, így bizony kevesebb érdeklődés kísérte a pályakezdőket, nehéz volt publikációs lehetőségekhez jutni. A helyzet tarthatatlanságát felismerve az évtized végén aztán kampányszerűen kezdtek a szerkesztőségek felfedezni és újtára bocsátani az összetorlódó évjáratokat. Antológiák, folyóiratbeli összeállítások jelentek meg, ámde ezek egyike sem mutatta – mutathatta – a nemzedéki önszerveződés jeleit. Egyetlen kivétel akadt: az a véletlenül éppen kilenc fiatal, akik a bölcsészkaron megismerve egymást és egymás verseit is, úgy döntöttek, hogy ragaszkodnak egy olyan együttes jelentkezéshez, amelyben ők, és csakis ők jutnak szóhoz. Demokratikusan, éjszakákat és nappalokat átvitatkozva, bírálva-válogatva egymás verseit, döntötték el azt is, hogy ki méltó a csoportban helyet kapni, s azt is, hogy mely írásokkal. Képzelték, hogy a központi elképzelések végrehajtására kötelezett irodalmi kiadók – mindössze három volt belőlük – micsoða megrökönyödéssel fogadták ezt az alulról való szerveződést, s azt is, hogy a Kilencek nem kívántak betagozódni az ekkor szerkesztett *Első ének* antológiába – hiszen pontosan tudták, hogy ezzel egyik legfontosabb vonásukat, a nemzedéki csoport jellegzetességeinek vállalását adnák fel. Egyértelműen támogató lektori jelentést készített Kormos István, Váci Mihály, Juhász Ferenc és Nagy László – utóbbi végül a kötet bevezetőjévé is vált –, de ez sem volt elég. Magánkiadásra szánták el magukat a fiatalok, de ez is lázadásszámba ment volna, tehát lehetetlennek bizonyult. Végül Darvas József segítségével az írószövetség kiadásában jelenhetett meg 1969 karácsonyára a hamar nevezetessé váló könyvecske.

Természetesen nem csak az volt a hivatalosság gondja a Kilencekkel, hogy szembeálltak a kiadáspolitika alapelveivel. Ez csak formai jele volt törekvéseiknek, amelyet Nagy László máig ható pontossággal így írt le: „Leszámolnak az ál-szocialista önteltséggel, nemzeti göggel, kergeséggel, de átgondolva a szerencsétlen múltat, szentenciákat mondanak a jelenre is. A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül.” Ma már talán fölösleges felhívni a figyelmet arra, hogy az utóbbi mondat csodálatos metaforájába 1956 is beleértendő mind Nagy László, mind a Kilencek szándéka szerint. A sok idézhető példa közül most csak a leghíresebbet említem, Utassy József *Zúg március* c. versét, amely gyűjtő hatása miatt a nyilvánosság előtt tilalmassá vált. De hasonló

sors érte a Kilenceket is, mert ha „következetlenül” is, de sokáig akadályozták a megjelenésüket, főként a közös megnyilvánulás kísérleteit. A hivatalos irodalompolitika a szocialistának tartott írókat támogatta, s a Kilenceket nem tekintette igazából e kategóriába beiktathatóknak. E helyzet legnagyobb, s a kor leginkább jellemző furcsasága, hogy e költők nemcsak a „népből jöttek”, hanem a tömegek valódi érdekeit képviselték is, s éppen ezért nem válhattak az irodalompolitika kedveltjeivé. Ha szétverni, földbe döngölni, jobb belátásra bírni nem is sikerült őket, azt a lehetőséget elvették tőlük, hogy irányzatos nemzedéki csoportként folyamatosan megmutatkozhassanak, másokat is magukhoz vonzva. Ha csak tizedannyi támogatást kaphattak volna, mint egy évtizeddel korábban a tűztáncosok felülről összeverbuvált csapata, ma bizonyára a hetvenes évek egyik meghatározó folyóiratáról is beszélhetnénk velük kapcsolatban. S talán az egyéni pályák is irodalmi értelemben egészségesebb és szerencsésebb utat futhattak volna idáig be. (*Kísérlet* címen három folyóiratszámot meg is szerkesztettek, ám a kiadást nem engedélyezték.)

Voltak azért szerkesztők és folyóiratok, amelyek egy-egy szakaszban vállalták a Kilenceket és szemléletüket. Ilyen volt a Tiszatáj Szegeden, a Napjaink Miskolcon, az Új Forrás Tatabányán, s magam is erre törekedtem a hetvenes évek elején a Magyar Ifjúságban. S ha komor kihagyásokkal is, de jöttek sorra az egyéni kötetek, versesek és más műneműek is. E kötetek száma ma már hatvanon felüli. S a nyolcvanas évek elejére lehetővé vált a második antológia is a Magvető Kiadó gondozásában.

Lényegesen más a pályakezdő, mint az ötven év körüli író helyzete. A fiatalnál átmenetileg fontosabbá válhat a nemzedéki csoportosulás felhajtóereje az egyéni jellegzetességeknél. S bár 1969-ben kilenc önálló alkotói egyéniség kezdte a pályát, olvasóik inkább arra figyeltek, hogy ez egyetlen csapat – felismerhető arccal. Aztán az idő múlásával törvényszerűen ezek a felismerhető, mind több jellegzetességgel rendelkező arcok váltak a fontosabbá, bár át-átúnt rajtuk változatlanul a csapat összetartó ereje is. Különleges dolog történt negyedszázad alatt: a kilenc induló költő mindegyike a pályán maradt. Vegyük elő a huszadik század bármelyik pályakezdőket felvonultató antológiáját: erre példát nem találunk, főként nem a nemzedéki önszerveződések kötetei között. Nagyon egyszerű magyarázata van ennek: a hajdani szerzőket kiválogató elvek igencsak jól működtek, s a féltehetségek már akkor kihullottak.

Nagy László hajdani előszava nemcsak hitelesítő pecsét volt, hanem egy irány és magatartás jelzése is. Illyés Gyula közvetlenebb és tárgyiasabb népisége, az alkotás mellett a közéletben is szerepet vállaló példája és Nagy László áttételesebb-mitologikusabb népisége volt az a két – nemzedékeket is összekötő modell, amelyet a Kilencek a leginkább a magukénak vallottak, s ez azt is jelenti, hogy Nagy Lászlóék akkor friss poétikai-szemléleti költői forradalmának eredményeit kissé visszatárgyasították, s annak alapvetően tragikus és pátoszos hangoltságához képest sokkal nagyobb teret adtak a többféleképpen is megszólaló rezignációnak, az iróniának, a gúnynak, a groteszknak, az abszurdnak, ki-ki alkatának megfelelően. De megőrződött a tragikum és pátosz is, legelemtárisabban Utassy Józsefnél. Egy másik póluson Péntek Imre már kezdetben is erőteljesen élt a groteszkkal. S negyedszázad alatt – talán megengedhető túlzás azt állítani, hogy – az élő magyar költészetnek majd minden tendenciája megmutatkozott a Kilenceknél is, gazdagon sokszínűvé varázsolva a csoportot. Találunk itt tárgyias lírát és látomásosat, objektívét és alanyit, klasszicizálót és avantgárdot, tragikust és ironikust, elégikust és groteszket, érzelmi-indulatit és elemző-gondolatit, játékosat és komorot, dalolót és „prózáit” – s folytathatnánk tovább a markánsan eltérő jellemző jegyek

felsorolását. A pályáveket tekintve módszertanilag három csoportra tagolhatók a Kilencek. Utassy József, Kiss Benedek és Konczek József az első jelentkezés óta jellegében nem sokat változott és változtatott szemléletén és költői módszerein, a változások inkább az életkor és a történelem menetének lenyomatai. Rózsa Endre, Oláh János pályáívére sem jellemzőek a radikális költészettani változások, de náluk talán erőteljesebbek a szerves módosulások, a szemlélet éretté formálódása. Mezey Katalin, Győri László, Kovács István, Péntek Imre szemléleti és poétikai értelemben is eltérő korszakokat, illetve verscsoportokat mondhat a magáénak. Közülük Mezey és Péntek a leginkább kísérletező hajlamú. Az idő múltával mind a kilencükre jellemző a meditatívabbá válás és a gondolatiság különböző formáinak felerősödése. Ugyanúgy észlelhetjük ezt a már kezdetben is kimagaslóan jó képi és gondolati összhangot teremtő Rózsa Endrénél, mint a hajdan ösztönösen-áradóan daloló, képekben tobzódó Kiss Benedeknél, vagy az indulat erejével világot megváltoztatni szándékozó Utassy Józsefnél. Mezey Katalin a kötött daltól jutott el a hol daloló, hol szikár gondolatiságig. Kovács István egy népies jellegű tárgyiaságtól egy elvontan intellektuálisig. Győri László a hetyke és dacos lázadó hangtól a sok réteget egyesítő árnyalt önelemzésig. Péntek Imre a pálya egészében alakváltó költő: a klasszikus szonett és a posztmodern szöveg egyaránt otthonos kifejezési formája. Oláh János kezdetől tárgyias és elvont egyszerre, s nála az intellektualizmus filozofikussá is válik, s ezzel egy időben nemegyszer enigmatikussá vagy példabeszédszerűvé. Konczek Józsefekre kezdetől az elementáris természetbe ágyazottság a jellemző, s ez szervezi meg világképét is.

A Kilencek legtöbbször a költészet mellett több más irodalmi műfajban is tevékenykedik. Többkötetnyi epikai és drámai művet alkotott Mezey Katalin és Oláh János. Konczek József is ír prózát. A gyermek- és ifjúsági irodalom alkotója Kiss Benedek, Mezey Katalin, Rózsa Endre, Utassy József. Műfordítóként szinte mind jelentkeztek, a leggyakrabban Konczek József, Kovács István és Mezey Katalin. Történelmi, ez ügyben ismeretterjesztő, s a lengyel filmművészetet vizsgáló munkák szerzője Kovács István. Győri László bibliográfus is. Újságíróként is működött legtöbbszörük, a legtartósbabban Konczek József, Péntek Imre. S irodalmi szerkesztő volt lapoknál, folyóiratoknál, kiadóknál Győri László, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre. Végül is hát e negyedszázad minden korlátozottsága ellenére is jelentékeny termést mutathat fel. S ezt valamennyire most már a díjakban kifejeződő elismerések is tükrözik. S már nemcsak az a bibliográfia lenne meglehetősen terjedelmes, amely a Kilencek publikációit gyűjtené össze, hanem az is, amelyik a róluk szóló szakirodalmat. Igaz, monográfia még egyikükről sem készült, de a kritikák, portrék, elemzések száma egyre gyarapodik, s lassan bizony itt az első komoly mérlegkészítések ideje is.

Látszólag nehéz volna éppen ma pontosan megítélni a Kilencek irodalomtörténeti helyét, még a vázlatosságot és a tévedés jogát fenntartva is. Hiszen a több ütemben gátolt pályakezdés nem tette lehetővé a tehetségnek és a teljesítménynek kijáró hely elfoglalását az irodalmi életben a hetvenes évek során. A következő évtizedre pedig, amikor már a hivatalos irodalompolitika is mindinkább tudomásul vehette volna a kileneket, egészen más irányú változások vették kezdetüket, s határozott és karakteres, nem hivatalos irodalompolitikák és értékrendek váltak hangadóvá, amelyek gyakorlatilag minden „népi” indíttatású irodalmi törekvést értékét veszítettnek tételtek, s ezt a szemléletet igyekeztek a befejezett irodalomtörténeti korszakokra is érvényesíteni. Pedig az irodalom nem tudományos akadémia kötött taglétszámmal. Így viszont a Kileneket a szocializmus korában azért nem engedték kellő időben és mértékben érvé-

nyesülni, mert erőteljes társadalomkritikájuk zavarta a pártideológiát, a szocializmus koránál jóval előbb felszámolódo szocialista irodalom kora után viszont azért „baj” társadalomkritikájuk, mert az „gátolja” a tiszta irodalmiság érvényesülését, azaz praktikus ismét csak ideológiai okokból van velük baj, csak ez az ideológia nem társadalom-, hanem művészetfilozófiai indíttatású. Jámor óhaj volna abban bizakodni, hogy majd az idő eldönti, kinek is van igazza. A művészetek történetében azért működhet a legideálisabban a demokrácia, mert valamiképpen és valaminő mértékben minden alkotásnak igazsága lehet, még akkor is, ha látszólag megsemmisítik egymás igazságát, mert hiszen egymás művészi igazságát akkor sem semmisítik meg. A jövő évszázad hajnala utáni utókorunk, amelynek már egyikünk sem lesz tanúja, mondhatja majd azt is, hogy Utassy József és Petri György, Rózsa Endre és Oravecz Imre és mások akár, egyaránt kiváló költői voltak a huszadik század utolsó harmadának, de mondhatja azt is, hogy egyaránt olyan kismesterek voltak, akiknek emlékét inkább csak az irodalomtörténet tartja számon. Ma még nem ítéltjük meg, hogy ez a századvég nem rokon-e abban is az előző századvéggel, hogy viszonylag nagyszámú, de igazán kibontakozni, korszakot meghatározóvá válni nem képes író mutat fel. Bár reménykedünk abban, hogy nem így van, nem így lesz, benne élve a korban biztosat csak a jók állíthatnak, nem az elemzések. S látszanak jelei annak is, hogy az évszázad és évezred fordulóján az istenített, de meghatározhatatlan posztmodern után mintha ismét rehabilitálódnának a klasszicizáló törekvések, amelyek lényege és „újdonsága” most nemcsak a megformáltság jellegében ragadható meg, hanem a mű és a befogadó kapcsolatrendszerének klasszicizálásában is, magyarán abban is, hogy célszerűbb, ha a mű úgy van megalkotva, hogy az el is olvasható. A Kilencek lírai és más munkáikban erre mindig ügyeltek, s ami eddig mértékadó vélemények szerint érdektelen konzervativizmusnak neveztetett, talán visszakaphatja valóságos rangját. Bár kérdéses, mi is a mértékadó. Hiszen e költők számos verse vált indulásuk óta népszerűvé, azaz szavalttá, idézetté, megjegyzetté, ily módon nyolc évszázad magyar költészetének szerves részévé. A posztmodern diadalát néhány epikai munkának köszönheti, s a körülöttük kibontakozó elméleti munkának. A líra ehhez képest „lemaradt”, sorozatban állították ki róla a szegénységi bizonyítványt. Pedig az sem elképzelhetetlen, hogy utódaink többre fogják e századvég líráját értékelni, mint epikáját vagy drámáját. A művészetek története az újkorban a hagyománytól való elszakadások és az oda való visszatérések láncolata. S e tendenciák e században különös gyakorisággal játszanak át egymásba. Bármelyik is a tendencia, végül is a mű számít. Ezúttal kilenc költő verseinek szigorúan válogatott gyűjteménye. S e szerzők nem véletlenszerűen vannak kilencen: Ők, és éppen ők az *Elérhetetlen föld* költői. Az a jelképes föld az egyéni élet során mind elérhetetlenebbé válik, mégis minden jó alkotás valamennyit végérvényesen meghódít belőle.